

ZDZISŁAW PUŚLECKI
Poznań

WYMIANA HANDLOWA MIĘDZY NRD I RFN

1. PODSTAWY PRAWNE I WARUNKI ROZWOJU HANDLU

Najważniejszą formą stosunków ekonomicznych między NRD i RFN jest wymiana handlowa. Podstawy prawne rozwoju handlu między NRD i RFN ustalone zostały w umowie berlińskiej z 20 września 1951 r. wraz z jej późniejszą regulacją z 16 sierpnia 1960 r. oraz w umowie z 1968 r. Te trzy uregulowania prawne regulują ruch towarów, usług oraz stosunki pieniężne między dwoma badanymi obszarami gospodarczymi i dotyczą wyłącznie wyrobów tych obszarów cyrkulujących wewnątrz jednej wspólnej granicy celnej. Handel towarami pochodzącymi nie z tych obszarów wymaga natomiast oddzielnych porozumień. Wymienione uregulowania prawne obejmują również Berlin Zachodni. Według tych porozumień istnieją dwie oddzielne gospodarki i dwa obszary płatnicze: obszar walutowy marki zachodnioniemieckiej — DM i obszar walutowy marki wschodnioniemieckiej — M. Stosunki płatnicze regulowane są przez Niemiecki Bank Federalny (*Deutsche Bundesbank*) we Frankfurcie nad Menem i Narodowy Bank NRD (*Staatsbank der DDR*) w Berlinie, przy czym oprócz bezdewizowych rozliczeń bilateralnych, dokonywanych na zasadzie *clearingu* dwustronnego, każdorazowo płatności zapisywane są w stałych jednostkach rozliczeniowych (*Verrechnungseinheiten* — VE), gdzie $1VE = 1DM$ ¹. W *clearingu* natomiast konta rozliczeniowe do określonej wysokości kredytu technicznego, zwanego *swingiem*, mogą być nie oprocentowane. Nie oprocentowany kredyt techniczny pozwala na dokonywanie wypłat mimo braku pokrycia na rachunku *clearingowym*. Zgodnie z umową berlińską z 1951 r. *swing* może być wykorzystywany przez obydwie strony, jednak w dotychczasowej praktyce stosowany był wyłącznie do finansowania należności NRD. W związku z tym, że *swing* funkcjonuje jako kredyt bezodsetkowy, korzyścią NRD jest suma, którą musiałby ten kraj zapłacić z tytułu angażowania oprocentowanego kredytu w analogicznej wysokości.

Wysokość *swingu* może być nieograniczona, ale najczęściej ustala się

¹ Por. H. D. Jacobsen, *Sonderfall Innerdeutsche Beziehungen*. [W:] R. Rode, H. D. Jacobsen [Hrgs.], *Wirtschaftskrieg oder Entspannung? Eine politische Bilanz der Ost-West Wirtschaftsbeziehungen*. Bonn 1984, ss. 136-143.

TABELA 1

Wskaźniki rozwoju handlu między RFN i NRD

Wyszczególnienie		Jednostka	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Obroty towarowe ¹										
Import ²	mld VE(DM)		2,00	3,34	5,58	6,05	6,64	6,88	7,74	7,64
Eksport ²	mld VE(DM)		2,42	3,92	5,29	5,58	6,38	6,95	6,41	7,90
Obroty	mld VE(DM)		4,41	7,26	10,87	11,63	13,02	13,83	14,15	15,54
Saldo	mld VE(DM)		0,42	0,58	-0,29	-0,48	-0,26	-0,07	-1,34	0,27
Usługi ³										
Sprawdzone ²	mld VE(DM)		148	169	438	486	536	867	752	822
Dostarczane ²	mld VE(DM)		266	526	932	1038	1138	1209	1300	1272
Obroty	mld VE(DM)		414	695	1370	1524	1674	2076	2052	2094
Saldo	mld VE(DM)		118	357	494	552	602	342	548	450
Skumulowane saldo dodatnie ^{4,5}	mld VE(DM)		1,35	2,39	3,87	3,65	3,80	4,10	3,10	3,50
Porozumienie o <i>swingu</i> ⁶	mld VE(DM)		420	790	850	850	850	790	690	600
Rzeczywiste wykorzystanie <i>swingu</i> ⁷	mld VE(DM)		387	711	745	767	582	543	210	170
Platności NRD ze specjalnego konta „S”	mld VE(DM)		46	161	12	19	66	73	70	50
Względny poziom zadłużenia ⁸	%		68	72	69	60	57	60	40	46
Stożek wykorzystania <i>swingu</i> ⁹	%		92	90	88	80	68	71	30	28
Udział <i>swingu</i> w finansowaniu ¹⁰	%		29	30	19	19	15	13	7	5
Relacje między <i>swingiem</i> i sprawdzanymi towarami ¹¹	%		19	21	13	11	9	8	3	2

Objaśnienia:

¹ Według danych Federalnego Urzędu Statystycznego. Ze względu metodologicznych różni się one od danych zawartych w publikacjach „Bundesanzeiger”, wydanych przez rząd federalny.

² Republika Federalna Niemiec włącznie z Berlinem Zachodnim.

³ Konto III umowy berlińskiej: sprawozdanie = pasywne usługi = wydatki RFN, łącznie z uzgodnionym z NRD ryczałtem pocztowym (1983 do 1990: 200 mln DM rocznie); dostawy = aktywne usługi = dochody RFN.

⁴ Aktywne saldo RFN. Saldo finansowe obrotów towarowych według danych rządu RFN, usługi i wpłaty gotówkowe na konto (konto specjalne „S”) według stanu na 31 grudnia danego roku.

⁵ Dla 1985 r. dane szacunkowe.

⁶ Dla 1970 r. przeciętnie w ciągu roku: do 9 maja 380 mln DM, od 10 maja 440 mln DM.

⁷ Rzeczywiste wykorzystanie *swingu* przeciętnie w ciągu roku.

⁸ Stosunek skumulowanego aktywnego salda do towarów sprawdzanych z NRD.

⁹ Wykorzystanie *swingu* w procentach.

¹⁰ Stosunek obciążen z tytułu *swingu* do skumulowanego salda RFN.

¹¹ Stosunek obciążen z tytułu *swingu* do towarów sprawdzanych z NRD.

Źródło: Za: H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel: Kontinuität erforderlich*, „DIW, Wochenbericht”, nr 10/1986, s. 121.

ją w stosunku do wielkości obrotów. W przypadku rozliczeń między NRD i RFN wynosi ona 25^{0/0} wartości dostaw z NRD do RFN z poprzedniego roku i ustalana jest każdorazowo na początku danego roku. Zgodnie z przepisami dotyczącymi *swingu* istnieje możliwość podniesienia jego wysokości w zależności od wzrostu dostaw w danym roku. W stosunkach handlowych między NRD i RFN *swing* osiągnął najwyższą wartość 850 mln VE(DM) w latach 1976 - 1982. Ta wysoka wartość *swingu* w tym czasie ustalona została na podstawie zwiększonych dostaw towarowych z NRD do RFN. W czasie rozmów prowadzonych między NRD i RFN w 1980 r. w sprawie umowy o *swingu* NRD dążyła do podniesienia górnej granicy *swingu* z 850 mln VE(DM) do 1,3 mln VE(DM) od początku 1981 r.² Wysokość ta nie została jednak w owym czasie podniesiona z uwagi na czynniki ograniczające, występujące w toku rozmów dotyczących innych dziedzin wzajemnych stosunków³. W 1983 r. *swing* uległ nawet obniżeniu do 770 mln VE(DM), a w 1985 r. zmniejszył się do 600 mln VE(DM) (tabela 1). W tym też roku stopień wykorzystania *swingu* był bardzo niski. Wartość *swingu* wynoszącą 600 mln VE(DM) NRD wykorzystywała bowiem w wysokości 170 mln VE(DM), co stanowi 28^{0/0} ogólnej wartości kredytu ustalonego na ten rok (tabela 1). W sierpniu 1985 r. pomiędzy NRD i RFN zawarte zostało nowe porozumienie o *swingu*, na podstawie którego wartość kredytu technicznego w latach 1986 - 1990 ponownie została zwiększona do 850 mln VE(DM)⁴.

Z punktu widzenia RFN gospodarcze znaczenie *swingu* zależy nie tylko od jego absolutnej wielkości, ale także od tego, w jakim stopniu przyczyniła się on do finansowania, czyli zwiększania skumulowanego dodatniego salda RFN, lub też, jaki jest jego stosunek do wzrostu towarów sprowadzanych z NRD, czyli innymi słowami: jak *swing* wpływa na wzrost dostaw towarów NRD do RFN (*swing* — udział w finansowaniu, względnie *swing* — sprowadzanie towarów — relacje). W obu przypadkach odpowiednie wskaźniki pokazują, że *swing* nie ma obecnie ważnego znaczenia ekonomicznego dla RFN⁵.

Wymiana handlowa między NRD i RFN realizowana jest przede wszystkim na zasadach bilateralnych. Oznacza to, że eksport i import w handlu między Niemcami w zasadzie jest wyrównany. Większe nadwyżki po jednej lub drugiej stronie traktowane są jako zadłużenia, co powo-

² Deutschlandpolitik. Mehr tun für Deutschlands Einheit. Die CDU zu deutschen Frage. (CDU) 1980, s. 10.

³ Tamże, s. 11.

⁴ Por. H. Lambrecht, Innerdeutscher Handel: Kontinuität erforderlich. „DIW, Wochenbericht” nr 10/1986, s. 120.

⁵ Por. tamże, s. 120.

duje obniżanie bieżących kredytów. Obroty te mogą być jednak ponownie wyrównane poprzez dostawy towarów lub usług.

Odpowiednie przepisy obowiązujące w handlu między Niemcami powodują, że handel ten z punktu widzenia RFN nie jest uważany za wolną wymianę towarów lub usług, lecz w zasadzie traktowany jest jako handel reglamentowany. Wynika to stąd, że wszystkie transakcje zawierane są na podstawie uzgodnień wynikających z obowiązujących umów. Należy przy tym zaznaczyć, że RFN w latach siedemdziesiątych znacznie uprościła i ułatwiła realizację transakcji handlowych, które w poprzednim okresie napotykały na większe lub mniejsze trudności. Zmniejszono przede wszystkim ilość towarów podlegających ograniczeniom handlowym, znajdującym się na listach towarów lub objętych kontyngentowaniem. W ten sposób na początku lat siedemdziesiątych ponad 90% wszystkich pozycji towarowych faktycznie objęte zostało wolną wymianą handlową⁶. W sektorze przemysłowym przy końcu 1973 r. z około 5 200 pozycji towarowych kontyngentowanych było jeszcze 67 pozycji⁷. W sektorze rolniczym natomiast, z powodu przepisów dotyczących rynku EWG, specjalne kontyngenty dotyczą w tej dziedzinie jeszcze 166 z 955 pozycji towarowych⁸.

W przypadku NRD handel z RFN stanowi część państwowego monopolu handlu zagranicznego i w związku z tym podlega ministerstwu do spraw stosunków gospodarczych z zagranicą. Zezwolenia na eksport i import towarów wydawane są w ramach państwowego planowania handlu zagranicznego.

Specjalny status handlu między Niemcami, który z punktu widzenia RFN nie jest handlem zagranicznym, powoduje, że Republika Federalna stosuje szereg szczególnych ułatwień w tym handlu. Należą do nich wymienione już reguły *swingu*, zwolnienia od cel⁹, m.in. w stosunku do takich towarów, jak tekstylia i odzież, które dostarczane są na rynek zachodniemiecki po cenach *dumpingowych*, mimo że przemysł tekstylny RFN w ostatnich okresach znajduje się w sytuacji kryzysowej. Specjalne przepisy dotyczące marży od sprzedaży (*Mehrwertsteuer*) zezwalają z kolei na zwolnienia podatkowe od wartości dodanej względem towarów NRD na terenie RFN. Poprzez tę korzyść konkurencyjną dla to-

⁶ Por. M. Schmitt, *Handelsbeziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der DDR*. [W:] *Industrielle Ost-West Kooperation. Probleme und Perspektiven. Ein Schlüssel für die Intensivierung ost-westlicher Wirtschaftsbeziehungen*. Stuttgart 1974, s. 166.

⁷ Tamże, s. 166.

⁸ Tamże, s. 166.

⁹ W RFN obowiązuje ustawodawstwo celne z 1961 r., według którego obszar państwowy NRD traktowany jest jako część obszaru RFN.

warów NRD Urząd Podatkowy RFN otrzymuje mniejsze wpływy podatkowe o około 120 mln DM rocznie¹⁰. Udogodnienia, jakie świadczy RFN w szeregu przypadkach, pozwalają na zatrzymywanie w NRD środków, które musiałyby być przekazane partnerowi zachodniemu¹¹. Państwowe gwarancje kredytowe czy też dostawy kompensacyjne umożliwiają również NRD otrzymywanie wysokowartościowych zachodniemieckich towarów przemysłowych w zamian za artykuły mniej przetworzone. Bardzo istotnym dla NRD elementem w handlu między Niemiec jest możliwość zakupu zachodnich technologii i potrzebnych jej drogich surowców.

Korzystne dla NRD jest także utworzenie na terenie tego kraju składów konsygnacyjnych, poważnie rozszerzające możliwości kredytowe wschodniego partnera. Kierowane do nich zachodniemieckie dostawy maszyn i sprzętu inwestycyjnego przebywają tam bardzo krótko albo są wysyłane bezpośrednio do przedsiębiorstw z pominięciem składów. Dodatkowe możliwości kredytowe dla NRD związane są z faktem, że władze RFN udzielają na towary wysyłane do składów konsygnacyjnych sześciomiesięcznego kredytu, zaś płatności następują z reguły w roku przyszłym. Oprócz tego znaczącym aspektem instytucji składów konsygnacyjnych — wykraczającym poza element finansowy — jest sprowadzenie przez NRD pojedynczych egzemplarzy, które służą za wzory do rozwijania własnych rozwiązań konstrukcyjnych.

Dalsze udogodnienia finansowe związane są z możliwościami kredytowania w ramach *GEFI* (*Gesellschaft zur Finanzierung von Industrieanlagen mbH*), przy czym korzystne w tym przypadku dla NRD rozwiązanie polega na traktowaniu jej jako normalnego partnera zagranicznego¹². Z korzyścią dla NRD zostało również utworzone specjalne konto „S”, przy pomocy którego można dokonywać w formie gotówkowej (w markach zachodniemieckich), natychmiastowych, awaryjnych zakupów w RFN. Środki, będące do dyspozycji NRD w ramach tego konta, gromadzone są z opłat pobieranych głównie z tytułu tranzytu towarów i osób do Berlina Zachodniego. Ponadto NRD wykorzystuje handel między Niemiec do zmniejszania w krótkim czasie coraz częściej występujących luk, czyli „wąskich gardeł” w produkcji i zaopatrzeniu¹³.

Handel między Niemiec ma jednak dwie strony, korzyści z tej wymiany nie są udziałem tylko Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Isto-

¹⁰ Por. *Deutschlandpolitik. Mehr tun...*, op. cit., s. 11.

¹¹ Por. tamże, s. 11.

¹² Por. S. Michałowski, *Rozwój wymiany handlowej NRD—RFN w procesie normalizacji ich wzajemnych stosunków*. Opole 1983, s. 88.

¹³ Por. *Deutschlandpolitik. Mehr tun...*, op. cit., s. 10.

tną korzyścią eksporterów zachodnioniemieckich jest większa możliwość wejścia na rynek NRD niż na inne rynki krajów RWPG¹⁴. Importerzy natomiast mogą dokonywać w NRD korzystnych zakupów. Dotyczy to takich towarów, jak paliwa płynne (benzyna, materiały pędne do silników Diesla), brykiety z węgla brunatnego (szczególnie w zakresie zaopatrzenia terenów przygranicznych), wyroby przemysłu maszynowego, stoczniowego, artykuły elektrotechniczne, precyzyjne i tekstylia. W przypadku eksportu RFN poważne znaczenie miało wyspecjalizowanie się wielu firm w handlu z NRD. Chodzi tutaj o takie dziedziny, jak przemysł budowy maszyn biurowych, przemysł poligraficzny czy chemiczny. Obecnie około 7 tys. przedsiębiorstw z RFN uczestniczy w handlu międzynarodowym, a liczba zatrudnionych w produkcji przeznaczony na rynek wschodniego sąsiada sięga pół miliona osób. Dlatego też przedsiębiorcy zachodnioniemieccy niejednokrotnie protestowali przeciwko projektom wysuwany przez niektóre koła (również rządowe) w sprawie wstrzymania współpracy z NRD¹⁵.

W okresie wzrostu bezrobocia w RFN pojawił się pogląd, że handel z NRD powinien być rozpatrywany również z punktu widzenia tworzenia nowych miejsc pracy¹⁶. Wskazuje się przy tym na tworzenie nowych miejsc pracy w RFN w wyniku podejmowania produkcji eksportowej dla NRD lub na efekt ograniczania zatrudnienia na skutek dokonywania importu z NRD. W wyniku analizy przeprowadzonej w 1979 r. przez zachodniobrzeński *Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung* wykazano, że negatywne i pozytywne efekty wzajemnego handlu międzynieckiego równoważą się. Efekt zatrudnienia wywołany międzynieckimi stosunkami gospodarczymi jest więc w skali makroekonomicznej neutralny. Ustalono, że jeśli przyjmie się hipotetyczne założenie całkowitego wstrzymania obrotów między dwoma państwami niemieckimi i bez uzyskiwania zmian na innych kierunkach handlowych, wtedy liczba zatrudnionych w RFN zmniejszyłaby się w latach 1972 - 1977 (oprócz zerowego 1976 r.) o około tysiąc osób rocznie. Interesujące jest to, że efekt taki wystąpi niezależnie od tego, czy wartość dostaw RFN będzie w analizowanym okresie wyższa. Tłumaczy się to strukturą międzynieckich obrotów handlowych, w których eksport partnera wschodniego charakteryzuje się większą pracochłonnością.

¹⁴ Por. H. D. Jacobsen, *op. cit.*, ss. 136 - 143.

¹⁵ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 93.

¹⁶ Por. V. Hornung, *Zehn Jahre Grundlagenvertrag 1972 - 1982 zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Deutschen Demokratischen Republik (1972 - 1982). Themen unserer Zeit*. Rheinfelden 1985, s. 7.

Powyższe badanie wykazało, że handel międzyniemiecki jako instrument polityki zatrudnienia jest nieefektywny; gdyby usiłowano więc osiągnąć w RFN dodatkowe miejsca pracy za pomocą restrykcyjnej polityki importowej w stosunku do NRD, to należałoby liczyć się z ograniczeniem ze strony NRD importu z RFN odpowiednio do zmniejszonych możliwości eksportowych partnera wschodniego; nieuchronnym efektem byłby wówczas spadek zatrudnienia w RFN. Oczywistą jest rzeczą, że tego typu rozumowanie zawiera sporo uproszczeń, a zasadniczą jego słabością jest to, że efektów ekonomicznych wymiany nie możemy sprowadzić jedynie do sfery zatrudnienia¹⁷.

Problem polityki zatrudnienia w RFN jest jednak z punktu widzenia NRD ważnym czynnikiem rozwoju handlu międzyniemieckiego. Równocześnie im bardziej RFN interesuje się rozwojem tych stosunków ze względów gospodarczych, tym mniej wymiana dóbr może być uważana za element działań politycznych. Istnieje przy tym także pogląd, że interesy gospodarcze po stronie RFN mogłyby odgrywać taką samą rolę, jaką dotychczas odgrywają cele polityczne¹⁸. Argumenty te rozpowszechnia się w RFN dlatego, że gospodarcze znaczenie handlu międzyniemieckiego dla RFN może być dobrze przyjmowane w NRD¹⁹, której takie podejście bardziej odpowiada²⁰.

O tym, że rynek NRD jest obiektem zainteresowania ze strony RFN, świadczyć może systematyczne analizowanie przez władze federalne obecności innych krajów na tym rynku. Dotyczy to nie tylko krajów socjalistycznych, którym zarzuca się, że przez ścisłe związanie ekonomiczne NRD przeciwdziałają bardziej dynamicznemu rozwojowi handlu międzyniemieckiego, ale i krajów zachodnich, wobec których niejednokrotnie wysuwane są zastrzeżenia, że swoją postawą lub działaniem wywierają destruktywny wpływ na „wewnętrzniemieckie” stosunki gospodarcze. Miało to kilkakrotnie miejsce w latach sześćdziesiątych, kiedy RFN czuła się wypierana z rynku NRD przez swoich partnerów zachodnich. Tak więc dla RFN, która niejednokrotnie podkreśla, że rozwija handel międzyniemiecki głównie ze względów politycznych, elementy gospodarcze mają również niebagatelne znaczenie.

Uwypuklając względy polityczne RFN uważa, że handel międzyniemiecki pełni ważną funkcję łączącą NRD i RFN²¹. Twierdzi się w RFN,

¹⁷ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 94.

¹⁸ Por. V. Hornung, *op. cit.*, s. 8.

¹⁹ Por. M. Schmitt, *op. cit.*, s. 172.

²⁰ W tym duchu wypowiedział się Erich Honecker w czasie Jesiennych Targów Lipskich w 1976 r. Por. „Neues Deutschland” z 6 IX 1976.

²¹ Por. M. Schmitt, *op. cit.*, s. 172.

że z uwagi na to, iż po układzie zasadniczym (*Grundvertrag*) z 21 grudnia 1972 r. o podstawach normalizacji między NRD i RFN zmierza się w kierunku istnienia dwóch państw niemieckich w ramach jednego narodu, handel międzynieemiecki jest swego rodzaju kłamrą łączącą podzielone Niemcy. Obecny status handlu międzynieemieckiego, także na podstawie specjalnego protokołu dołączonego do Układu o EWG o handlu między NRD i RFN, w rozumieniu RFN ma przede wszystkim uwarunkowania polityczne, a nie gospodarcze²². Według RFN całkowicie odmienne jest stanowisko NRD, która ze względów politycznych dąży do normalizacji stosunków z RFN, ale ze względów gospodarczych pragnie utrzymywać status specjalny, który daje jej szczególne korzyści²³.

Z powodu różnego podejścia do tych samych problemów wynikają napięcia stosunków międzynieemieckich w sferze politycznej, które utrudniają rozwój stosunków ekonomicznych²⁴. Nieuznawanie specjalnych stosunków musiałoby w ostateczności doprowadzić do likwidacji specjalnego statusu tych stosunków, co w dalszej kolejności doprowadziłoby do komercjalizacji wszystkich korzyści, które przypadają NRD. Podstawą normalnych stosunków między dwoma państwami niemieckimi mogłyby być tylko umowy handlowe między RFN i NRD, podobne do zawieranych przez RFN ze wszystkimi pozostałymi krajami Europy Wschodniej²⁵.

W handlu międzynieemieckim po obu stronach uwiadcniają się więc wyraźnie wzajemnie warunkujące się dwa czynniki, mianowicie: polityczny i ekonomiczny. Porównanie znaczenia tych czynników w działaniu każdej ze stron, jak również wagi tego samego czynnika po obydwu stronach (to jest znaczenia czynnika politycznego dla NRD i RFN i odpowiednio czynnika ekonomicznego) wykazuje zdecydowaną asymetrię zainteresowania poszczególnymi elementami²⁶. Uzasadnia to tezę o dominacji czynnika politycznego w działaniu RFN, a czynnika ekonomicznego po stronie NRD²⁷; mówiąc inaczej, istotą działania dwóch państw niemieckich w dziedzinie ich wzajemnych stosunków ekonomicznych jest: dla RFN — forsowanie celów politycznych przy pomocy narzędzi ekonomicznych oraz dla NRD — uzyskanie efektów gospodarczych bez naruszenia określonych celów politycznych²⁸.

²² Por. tamże, s. 172.

²³ Jak wyżej, s. 172.

²⁴ Por. *Ukriepienie socialisticzeskowo sotrudnicziestwa i politika zapadnich dierzaw*, Pod red. I. A. Pietiers, A. W. Potiechin. Kijów 1985, s. 161.

²⁵ Por. M. Schmitt, *op. cit.*, s. 172.

²⁶ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 44.

²⁷ Por. tamże, s. 44.

²⁸ Jak wyżej, s. 44.

2. ROZWÓJ I STRUKTURA WYMIANY HANDLOWEJ

Mimo niewątpliwych trudności natury formalno-prawnej stosunki handlowe między NRD i RFN rozwijają się na ogół pomyślnie²⁹. Istotny wpływ na ich rozwój wywarły wydarzenia polityczne, a szczególnie układy zawarte przez RFN z ZSRR i Polską, porozumienie w sprawie Berlina Zachodniego oraz pierwsze układy między państwowe podpisane przez rządy obu państw niemieckich na początku lat siedemdziesiątych. Po zawarciu wymienionych układów wymiana handlowa między NRD i RFN zaznaczyła się szybkim tempem wzrostu (por. tabele 1 i 2). W 1985 r. wartość obrotów towarowych wyniosła 15,54 mld VE(DM), podczas gdy w 1970 r. 4,41 mld VE(DM). Oznacza to, że wartość międzynarodowych obrotów towarowych w 1985 r. była ponad 3,5 razy wyższa niż w 1970 r. Saldo bilansu handlowego w tym samym czasie było w zasadzie wyrównane z niewielkimi odchyleniami w poszczególnych latach (tabela 1). Sytuacja taka w bilansie handlowym wynika z ogólnej tendencji do wyrównywania obrotów handlowych między NRD i RFN.

TABELA 2

Struktura towarowa wymiany handlowej między RFN i NRD (w %)

Grupy towarowe	1975	1980	1983	1985
Eksport RFN¹				
Artykuły rolne ²	8	10	15	15
Surowce	8	12	12	12
Półprodukty	20	18	19	20
Wyroby gotowe do zastosowania w produkcji finalnej	25	21	27	26
Wyroby gotowe – finalne	31	32	22	20
Wyroby gotowe – łącznie	56	53	49	46
Artykuły inne	8	7	5	7
Import RFN¹				
Artykuły rolne ²	17	11	10	9
Surowce	6	4	5	4
Półprodukty	22	35	33	34
Wyroby gotowe do zastosowania w produkcji finalnej	17	17	18	18
Wyroby gotowe – finalne	36	31	32	32
Wyroby gotowe – łącznie	53	48	50	50
Artykuły inne	2	2	2	3

Objaśnienia: ¹ Łącznie z Berlinem Zachodnim;

² Zwierzęta żywe, artykuły żywnościowe pochodzenia zwierzęcego, artykuły żywnościowe pochodzenia roślinnego, warzywa.

Źródło: Za H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel: Kontinuität erforderlich*, „DIW, Wochenbericht” nr 10/1986, s. 128.

²⁹ Por. *Ukriepnienie socialisticzeskowo sotrudnicziestwa...*, op. cit., s. 161.

Wyraźnie zwiększyły się również obroty usługami. Jeżeli w 1970 r. ich wartość wynosiła 414 mln VE (DM), to w 1985 r. 2 094 mln VE (DM). Obroty usługami między NRD i RFN w 1985 r. były więc ponad pięć razy wyższe niż w 1970 r. Saldo bilansu usług jest jednak mniej wyrównane niż saldo bilansu handlowego. W tej dziedzinie znaczną nadwyżkę wykazała RFN (tabela 1).

Republika Federalna Niemiec jest najważniejszym zachodnim partnerem handlowym NRD. Wprawdzie jej udział w ogólnym handlu zagranicznym NRD, wynoszący w 1985 r. około 8% w porównaniu z 1974 r. około 10% uległ zmniejszeniu, ale nadal utrzymuje się na wysokim poziomie, zajmując w ogólnych obrotach handlowych NRD drugie miejsce po Związku Radzieckim (w 1985 r. — około 39%) i przed Czechosłowacją (w 1985 r. — około 7,5%) i Polską (w 1985 r. — około 5,0%)³⁰.

Udział NRD w ogólnym handlu zachodnioniemieckim wynosi natomiast około 2%. Republika Federalna wysyła do NRD mniej więcej taką samą ilość towarów, jak do Jugosławii czy Norwegii. Należy przy tym zaznaczyć, że podobnie jak w przypadku NRD, gdzie zmniejszył się udział RFN w ogólnym handlu zagranicznym tego kraju, nastąpił również spadek udziału NRD w ogólnym handlu zagranicznym RFN (w 1950 r. — 3,6%). W przyszłości tendencja ta zapewne utrzyma się, ale jej dynamika będzie słabnąca³¹. Wynika to z zainteresowania obydwu krajów rozwojem tego handlu.

Strukturę towarową handlu międzyniemieckiego cechuje nieadekwatność w stosunku do poziomu rozwoju dwóch analizowanych obszarów gospodarczych. Zarówno RFN, jak i NRD reprezentują wysoki poziom rozwoju gospodarczego, lecz w strukturze ich wymiany handlowej wskaźnik udziału artykułów o wysokim stopniu przetworzenia i uszlachetnienia (na przykład dóbr inwestycyjnych) jest niewysoki. Rozbieżność między wysokim stopniem uprzemysłowienia a strukturą towarową handlu międzyniemieckiego, która odpowiada strukturze krajów mniej rozwiniętych, znajduje swoje wytłumaczenie w czterech zjawiskach:

- 1) tradycyjnych powiązaniach między dwoma obszarami gospodarczymi;
- 2) wykorzystywaniu przez NRD dogodnej dla niej sytuacji na rynku RFN, wynikającej z łatwości dostępu do rynku zachodnioniemieckiego i zwiększonych na nim szans zbytu stosunkowo dużej ilości tradycyjnych artykułów, takich jak tekstylia czy artykuły rolne, których eksport na inne rynki mógłby być utrudniony;
- 3) wykorzystywaniu przez NRD specyficznej uprzywilejowanej pozycji handlu międzyniemieckiego w ramach EWG;

³⁰ *Statistisches Jahrbuch 1986 für die Bundesrepublik Deutschland*, s. 603.

³¹ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 81.

4) przypadkowej, często awaryjnej funkcji handlu między NRD i RFN, ułatwiającej doraźne zakupy, co przyczyniło się do tego, że handel ten nie mógł przekształcić się w mechanizm o trwałej strukturze, stanowiącej odzwierciedlenie poziomu rozwoju struktury gospodarczej obydwu krajów. Znaczenie tego elementu wspomagane jest dodatkowo przez ogromną presję czynnika politycznego na międzynarodowe obroty gospodarcze oraz wywieranie większego wpływu przez NRD niż RFN na kształtowanie struktury towarowej³².

W poszczególnych okresach znaczenie każdego z wymienionych elementów może się zmieniać w stosunku do różnych grup towarowych. Na wysoki udział artykułów tekstylnych i rolnych w eksporcie NRD wpływają np. korzyści rynkowe, wynikające ze specjalnego traktowania handlu między Niemiec przez Wspólnotę Europejską. Udział wyrobów finalnych w połowie lat osiemdziesiątych był wyższy w eksporcie NRD do RFN w porównaniu z wywozem RFN do NRD, co jest pewną zmianą w stosunku do lat siedemdziesiątych, kiedy udział wyrobów finalnych był wyższy po stronie RFN, a niższy po stronie NRD (por. tabela 2). Przy podziale struktury towarowej na artykuły konsumpcyjne i inwestycyjne uwidacznia się większy udział pierwszej grupy w eksporcie NRD do RFN, a w eksporcie RFN do NRD przeważają towary o charakterze inwestycyjnym³³.

Dominującą pozycję w eksporcie NRD do RFN zajmują surowce i półprodukty (w 1985 r. — 50%). W tej grupie towarowej natomiast najwyższą pozycję zajmują produkty przetwórstwa ropy naftowej (w 1985 r. — 22% udziału w ogólnym eksporcie NRD do RFN)³⁴. Eksport wyrobów przetwórstwa ropy naftowej z NRD do RFN, mimo jego wysokiego udziału w ogólnych dostawach, ma niewielkie znaczenie dla zaopatrzenia rynku tego kraju. Dostawy te mają jednak dość duże znaczenie dla Berlina Zachodniego. Pokrywają one bowiem około 33% popytu Berlina Zachodniego w zakresie lekkiego oleju opałowego, paliw do silników Diesla oraz produktów gazownictwa, w zakresie ciężkiego oleju opałowego w 25%, natomiast w zakresie łącznego popytu miasta na produkty przetwórstwa ropy naftowej w 30%³⁵.

Wysoką pozycję w ogólnym eksporcie NRD do RFN zajmują nadal artykuły konsumpcyjne trwałego użytku (w 1985 r. — około 25% ogólnego wywozu NRD do RFN³⁶). Podstawową grupę towarów eksportowanych przez NRD w ramach wywozu artykułów konsumpcyjnych trwał-

³² Por. tamże, s. 53.

³³ *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

³⁴ Tamże.

³⁵ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 59.

³⁶ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

go użytku stanowią tekstylia i odzież. W 1985 r. przypadało na nie łącznie 55⁰/₀ ogólnego wywozu w tej grupie towarowej³⁷. W ramach tekstyliów i odzieży NRD wysyła do RFN takie towary, jak tkaniny dziane, dywany, chodniki, tkaniny dekoracyjne (firanki, zasłony itp.), materiały na odzież wierzchnią, odzież oraz bieliznę³⁸.

W dziedzinie eksportu artykułów konsumpcyjnych trwałego użytku RFN zajmuje z 20⁰/₀ udziałem w ogólnym eksporcie NRD tych towarów drugie miejsce po Związku Radzieckim, na który przypada 40⁰/₀ wywozu³⁹. Równocześnie RFN jest najważniejszym zachodnim odbiorcą tych produktów. Zakupuje ona ponad 60⁰/₀ wszystkich towarów konsumpcyjnych trwałego użytku przeznaczonych przez NRD na rynek zachodni. W przypadku pojedynczych podgrup towarowych, takich jak tekstylia, odzież i meble jej udział jest jeszcze wyższy⁴⁰.

Z punktu widzenia gospodarczego RFN korzyści z międzynarodowej wymiany handlowej artykułami konsumpcyjnymi trwałego użytku są niewysokie⁴¹. Udział ilościowy artykułów tekstylnych i odzieżowych sprowadzanych z NRD jest bowiem na rynku RFN minimalny. W 1984 r. wynosił on 3,6⁰/₀, co wskazuje na pewien spadek w stosunku do 1975 r. (3,7⁰/₀)⁴². Sytuacja taka jest konsekwencją spadku konkurencyjności artykułów tekstylnych i odzieżowych z NRD na rynku RFN w stosunku do towarów sprowadzanych z innych krajów zachodnioeuropejskich, a także artykułów z krajów, które oferują je po niższych cenach, jak Jugosławia czy kraje azjatyckie. W 1970 r. udział NRD i Jugosławii w zachodniemieckim imporcie artykułów odzieżowych był prawie taki sam; w 1984 r. Jugosławia podwoiła, w porównaniu z NRD, swój udział w imporcie odzieży RFN⁴³. W 1984 r. Republika Federalna w stosunku do 1970 r. sprowadzała także dwa razy więcej odzieży z azjatyckich krajów rozwijających się niż z NRD⁴⁴. Sama tylko Korea Południowa dostarczyła w 1984 r. dwa razy więcej odzieży niż NRD, Hongkong prawie trzy razy więcej, a Chińska Republika Ludowa miała prawie taki sam udział w imporcie odzieży RFN jak NRD⁴⁵.

³⁷ Jak wyżej.

³⁸ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 60.

³⁹ Por. H. Lambrecht, *op. cit.*, s. 126.

⁴⁰ Por. tamże, s. 126.

⁴¹ Por. H. Lambrecht, *Der Handel der Deutschen Demokratischen Republik mit der Bundesrepublik Deutschland und den übrigen OECD Ländern. Eine vergleichende Betrachtung des Westhandels der DDR in den Jahren 1965 bis 1975*. Sonderheft 119/1977 (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung), Berlin, s. 25.

⁴² Tamże, s. 25.

⁴³ H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel...*, *op. cit.*, s. 126.

⁴⁴ Tamże, s. 126.

⁴⁵ Jak wyżej, s. 126.

Obniżenie udziału artykułów odzieżowych NRD w imporcie zachodnoniemieckim w połowie lat osiemdziesiątych związane jest z trwającymi zmianami strukturalnymi w gospodarce światowej i w handlu międzynarodowym oraz procesami dostosowawczymi w gospodarce RFN do nowych warunków rozwoju, wyznaczonych przez najnowsze osiągnięcia obecnego etapu rewolucji naukowo-technicznej, bazującego na mikroelektronice, biotechnologii, robotyzacji, komputeryzacji i telekomunikacji. Trudności adaptacyjne „wrażliwych” na impulsy zewnętrzne gałęzi produkcji (w RFN m.in. przemysłu tekstylnego i odzieżowego), będące skutkiem zmian strukturalnych w gospodarce światowej i problemów instytucjonalnych w krajach Wspólnoty Europejskiej (w tym w RFN), opóźniających wprowadzanie do procesów produkcyjnych najnowszych osiągnięć z dziedziny nauki i techniki, stały się przyczyną wzrostu i dość długiego utrzymywania względem tych gałęzi protekcjonizmu handlowego, głównie o charakterze pozataryfowym⁴⁶. Ograniczenie możliwości wejścia na rynek RFN towarów z NRD poprzez stosowanie restrykcyjnej polityki importowej mogłoby z kolei utrudniać, a w poszczególnych dziedzinach uniemożliwiać rozwój handlu między Niemcami. Szczególnie dotyczy to artykułów konsumpcyjnych trwałego użytku, takich jak tekstylia, odzież i meble, które są nośnikami rozwoju wymiany handlowej między NRD i RFN.

Tak więc główne znaczenie w eksporcie towarów NRD do RFN mają artykuły przetwórstwa ropy naftowej oraz artykuły konsumpcyjne trwałego użytku. Te grupy towarowe przede wszystkim tworzą również nadwyżkę eksportową NRD w handlu między Niemcami.

Stosunkowo mniejszą rolę w ogólnym eksporcie NRD do RFN odgrywają przemysłowe artykuły inwestycyjne oraz artykuły rolne i spożywcze (w 1985 r. każda z tych grup towarowych stanowiła 1/10 ogółu dostaw NRD do RFN)⁴⁷. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że jeszcze w połowie lat sześćdziesiątych udział artykułów rolnych w eksporcie NRD do RFN wynosił 1/4 ogólnego wywozu⁴⁸. Wśród przemysłowych artykułów inwestycyjnych (w 1985 r. — 11,6% w ogólnym eksporcie) największy udział pod względem wartościowym w wywozie NRD do RFN mają artykuły elektrotechniczne (36,6%), wyroby przemysłu budowy maszyn (25,0%) oraz towary z żelaza i blachy (16,6%)⁴⁹. Na te trzy pod-

⁴⁶ Szerzej o tym: Z. Puślecki, *Gegenwärtige Tendenzen des nichttarifären Protektionismus*. „Polnische Weststudien” 1/1984, ss. 39-91; Z. Puślecki, *Protectionism in International Trade and the Integration of Western Europe*. „Polish Western Affairs/La Pologne et les Affaires Occidentales” nr 2/1983, ss. 245-289.

⁴⁷ Por. H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel...*, op. cit., s. 121.

⁴⁸ Tamże, s. 121.

⁴⁹ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

grupy towarowe w 1985 r. przypadało łącznie 78,2⁰/₀ dostaw przemysłowych artykułów inwestycyjnych z NRD do RFN ⁵⁰.

Podstawowymi towarami eksportowymi NRD do RFN, w zakresie artykułów rolnych i spożywczych (w 1985 r. łącznie — 9,5⁰/₀) ogólnego udziału są: zwierzęta żywe i artykuły pochodzenia zwierzęcego (35,4⁰/₀ udziału w tej grupie towarowej), towary żywnościowe (34,4⁰/₀) oraz artykuły rolne pochodzenia roślinnego (25,3⁰/₀) ⁵¹. Na wymienione wyżej artykuły w danej grupie towarowej w 1985 r. przypadało łącznie 95,1⁰/₀ wywozu NRD do RFN ⁵². Eksportowane przez NRD do RFN artykuły rolno-spożywcze odgrywają niewielką rolę w zaopatrzeniu zachodni-niemieckiego rynku. Również w zaopatrzeniu Berlina Zachodniego artykuły rolno-spożywcze z NRD mają znaczenie drugorzędne ⁵³. Jednakże w pewnych grupach towarowych zależność Berlina Zachodniego od dostaw z NRD jest dość duża. Dotyczy to np. dostaw cukru z NRD, które w połowie pokrywają zaopatrzenie miasta, czy też dostaw wieprzowiny, które zaspokajają popyt w 25⁰/₀. Należy przy tym zaznaczyć, że obecnie około połowa łącznego eksportu artykułów rolno-spożywczych z NRD do RFN kierowana jest bezpośrednio na zaopatrzenie Berlina Zachodniego ⁵⁴.

W strukturze towarowej eksportu RFN do NRD dominującą pozycję zajmują również surowce i półfabrykaty. W 1985 r. przypadało na nie łącznie 75,5⁰/₀ wartości dostaw ⁵⁵. Porównanie wartości wzajemnych dostaw obu partnerów w tej grupie towarowej wskazuje na wyraźną przewagę eksportu RFN, zwiększającą się zresztą w ostatnich latach na skutek znacznej ekspansji zachodni-niemieckiego wywozu produktów chemicznych oraz górniczych. W obrocie produktami chemicznymi (w 1985 r. — 24,1⁰/₀ udziału w grupie towarowej surowców i półfabrykatów) RFN uzyskuje znaczne nadwyżki eksportowe w handlu między-niemieckim. Wywóz z NRD tych artykułów uległ wprawdzie również zwiększeniu, lecz dynamika eksportu RFN jest nieporównanie większa. Zachodni-niemieckie dostawy cechuje przy tym systematyczne zwiększanie ich udziału w strukturze eksportu RFN. Analiza asortymentu wymienionych produktów chemicznych wykazuje duży stopień komplementarności. Przedmiotem wymiany są bowiem artykuły, które wykazują znaczne podobieństwo pod względem produkcji, materiału i zastosowania, przy jednocześ-

⁵⁰ Jak wyżej.

⁵¹ Jak wyżej.

⁵² Jak wyżej.

⁵³ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 62.

⁵⁴ Por. tamże, s. 63.

⁵⁵ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986 ...*, s. 247.

nie zbliżonym stopniu przetworzenia. Głównymi artykułami w tej grupie są półprodukty nieorganiczne i organiczne, tworzywa sztuczne i włókna syntetyczne⁵⁶.

W zakresie surowców podstawowymi grupami eksportowymi są wspomniane już produkty górnicze, w tym węgiel kamienny, koks, ropa naftowa i gaz ziemny (w 1985 r. — 24,8% udziału w ogólnym eksporcie surowców), żelazo i stal (17,3% udziału) oraz metale nieżelazne (16,3% udziału)⁵⁷. Prawie w całym okresie powojennym istniała wyraźna nadwyżka zachodniemieckich dostaw w omawianej grupie towarowej w porównaniu z dostawami NRD. Ten stan rzeczy ma swoje uzasadnienie w różnorodnych przyczynach, z których najważniejszymi są: skromne zasoby surowcowe NRD, rozbudowa przez ten kraj szeregu własnych gałęzi przemysłu, stosunkowa łatwość uzyskania surowców od partnera zachodniego. Niezależnie od względnej nadwyżki dostaw RFN należy pamiętać, że w okresie powojennym nastąpiła silna geograficzna reorientacja dostaw surowcowych do NRD, co spowodowało, że import z Republiki Federalnej w ramach omawianej grupy towarowej odgrywa obecnie znacznie mniejszą rolę niż dawniej. Sytuacja w zakresie pokrycia popytu na stal w gospodarce NRD jest jednak nadal nieustabilizowana, o czym może świadczyć zwiększanie w połowie lat osiemdziesiątych importu stali i wyrobów stalowych z RFN⁵⁸.

Drugą ważną grupę towarową w eksporcie RFN do NRD stanowią artykuły inwestycyjne. Ich udział w ogólnym eksporcie RFN do NRD w 1985 r. wynosił 18,8⁵⁹. Mimo pewnego wzrostu w stosunku do 1984 r. (16,2%) udział artykułów inwestycyjnych w ogólnej wartości eksportu RFN do NRD nadal jest mniejszy niż 1/5. Najwyższą pozycję w tej grupie towarowej zajmują maszyny do obróbki metalu (46,9% udziału) i artykuły elektrotechniczne (16% udziału)⁶⁰. Poważnym wzrostem w 1985 r. w stosunku do 1984 r. zaznaczyła się sprzedaż statków pasażerskich (1984 r. — 0..., 1985 r. — 168 mln DM) oraz wagonów osobowych (1984 r. — 59 mln DM, 1985 r. — 153 mln DM)⁶¹.

Udział sprzętu inwestycyjnego, zarówno po stronie NRD, jak i RFN w ogólnym obrocie towarowym w porównaniu z poziomem rozwoju gospodarczego dwóch państw niemieckich, jest zatem niedostateczny. W większej mierze dotyczy to jednak eksportu NRD niż dostaw RFN. Przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać w nieadekwatności struk-

⁵⁶ Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 69.

⁵⁷ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

⁵⁸ Por. H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel...*, *op. cit.*, s. 121.

⁵⁹ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

⁶⁰ Jak wyżej.

⁶¹ Jak wyżej.

tury towarowej handlu międzyniemieckiego w stosunku do poziomu rozwoju gospodarczego obydwu krajów, wynikającej często z przypadkowego występowania pewnych grup towarowych w obrocie (awaryjny charakter wielu zakupów), dokonywania zbytu pewnych artykułów ze względu na korzyści rynkowe, wynikające ze specjalnego statusu handlu międzyniemieckiego, reorientacji kierunków handlowych w zmienionej sytuacji polityczno-gospodarczej po drugiej wojnie światowej i związanej z tym w pewnym sensie presji czynnika politycznego na obroty handlowe między NRD i RFN ⁶².

Jeżeli chodzi o artykuły konsumpcyjne trwałego użytku (9,6⁰/o udziału w ogólnym wywozie RFN do NRD), to należy zaznaczyć, że największy udział w tej grupie towarowej mają tekstylia i odzież (40⁰/o) oraz wyroby skórzané, w tym obuwie (17,3⁰/o) ⁶³. Niewysoki udział w wywozie RFN do NRD mają artykuły rolne (0,9⁰/o ogólnego udziału) oraz spożywcze (12,4⁰/o) ⁶⁴. W grupie towarowej artykułów rolnych dominują środki paszowe, a w grupie towarów spożywczych — kawa, kakao, wyroby czekoladowe, sery itp. W okresie od 1980 do 1985 r. nastąpił wzrost eksportu tych artykułów z RFN do NRD prawie o 80⁰/o. Obecnie stanowią one 1/4 ogółu dostaw artykułów rolnych i spożywczych ⁶⁵.

Generalnie rzecz biorąc, ważnym zadaniem przyszłego rozwoju handlu międzyniemieckiego jest poprawa struktury towarowej w kierunkach jej dostosowania do poziomu rozwoju gospodarczego obu partnerów. W tym celu — według opinii RFN — NRD powinna nadal poprawiać swoje zdolności płatnicze oraz przybliżyć produkcję eksportową do wymogów rynku zachodniemieckiego ⁶⁶. Wskazuje się, że poprawa struktury handlowej w handlu międzyniemieckim nastąpi poprzez istotny wzrost w ogólnym eksporcie obydwu krajów artykułów inwestycyjnych. Po pewnej stagnacji w zakresie inwestycji w NRD, w 1986 r. nastąpił wzrost importu przemysłowych artykułów inwestycyjnych z RFN, przy czym zwraca się uwagę na fakt, że znaczenie tego importu dla NRD coraz bardziej wzrasta ⁶⁷. W RFN uważa się także, że NRD w przyszłości będzie prowadzić bardziej elastyczną niż dotychczas politykę w zakresie importu z RFN przemysłowych artykułów inwestycyjnych ⁶⁸. Przyrost i większy udział w eksporcie NRD do RFN przemysłowych artykułów inwestycyjnych równocześnie może doprowadzić do tego, iż

⁶² Por. S. Michałowski, *op. cit.*, s. 74.

⁶³ Na podstawie *Statistisches Jahrbuch 1986...*, s. 247.

⁶⁴ Jak wyżej.

⁶⁵ Por. H. Lambrecht, *Innerdeutscher Handel...*, *op. cit.*, s. 121.

⁶⁶ Por. tamże, s. 128.

⁶⁷ Por. tamże, s. 129.

⁶⁸ Jak wyżej, s. 129.

grupa tych produktów stanie się ważnym nośnikiem ekspansji handlu międzynarodowego.

Coraz większego znaczenia w rozwoju stosunków ekonomicznych między dwoma państwami niemieckimi nabiera kooperacja przemysłowa⁶⁹ oraz stosunki naukowo-techniczne, obejmujące tak ważny dla postępu technicznego w NRD element, jakim jest import zachodnich technologii⁷⁰. Według opinii RFN zachodnie innowacje oraz wspólne przedsięwzięcia produkcyjne i działalność biur inżynieryjno-konstrukcyjnych mogłyby przyspieszyć własne badania w dziedzinie postępu naukowo-technicznego NRD i doprowadzić je do szybkiego wprowadzania do procesów produkcyjnych. Oprócz tego współpraca naukowo-techniczna mogłaby przyczynić się do rozszerzenia słabo dotychczas rozwiniętej wymiany usług⁷¹ w handlu międzynarodowym i dzięki temu doprowadzić usługi w NRD do poziomu rozwoju odpowiadającego współczesnym trendom międzynarodowym.

⁶⁹ Jak wyżej, s. 128.

⁷⁰ Jak wyżej, s. 128.

⁷¹ Przyszłościowe szanse rozwoju handlu międzynarodowego w sferze usług upatruje się w takich dziedzinach, jak ochrona środowiska naturalnego, szczególnie w obrębie Berlina. Mogłoby to dokonywać się poprzez zakupy zachodnich urządzeń i wiedzy technicznej.

BOGDAN KOSZEL

RYWALIZACJA NIEMIECKO- WŁOSKA W EUROPIE ŚRODKOWEJ I NA BAŁKANACH W LATACH 1933-1941

ark. 20, nakład 1500

Praca przedstawia walkę o dominację niemiecką w Europie naddunajskiej w sposób chronologiczny, wyróżniając szczególnie okresy: 1918 - 1932, 1932 - 1934, 1937 - 1939 i kończąc na okresie agresji niemieckiej na Bałkanach w kwietniu 1941 r. W dwu pierwszych okresach ważną cezurą jest powstanie tzw. protokołów rzymskich o charakterze antyniemieckim. Praca ukazuje dzieje włoskich prób przeciwstawienia się niemieckiemu *Drang nach Adria*. Książka wykorzystuje informacje z archiwów włoskich, niemieckich, francuskich i węgierskich oraz bogatą literaturę pamiętnikarską i wspomnieniową.

DO NABYCIA

- w księgarniach naukowych Domu Książki,
- w Instytucie Zachodnim, 61-772 Poznań, Stary Rynek 78/79 (także za pobraniem pocztowym).

